

RADOCSAY DÉNES: MÉRTÉK ÉS PÉLDA

Tavaly decemberben volt negyven éve, hogy távozott közülünk Radocsay Dénes, a magyar művészettörténet és muzeológia egyik huszadik századi nagy alakja¹. Művészettörténész munkássága a késő középkori magyarországi művészet széles területeinek feltárása és átfogó bemutatása szempontjából alapvető jelentőségű. Radocsay a hazai kutatás 19. századra visszanyúló adósságait törlesztette, amikor 1954 és 1967 között a középkori falkép- és táblaképfestészet, majd faszobrászat korpuszait a tudományos közösség elé tárta. Megkezdte a középkori kőfaragványok korpuszának elkészítését is, aminek befejezésére azonban már nem volt lehetősége. Az általános szakmai köztudatban személye elsősorban mint a már említett művek sokat hivatkozott szerzője rögzült, jelentős részlettanulmányainak, a késő középkori címeres levelek művészettörténeti feldolgozása területén kifejtett úttörő munkásságának, ma is megszívlelendő tanulságokat hordozó muzeológusi és kurátori tevékenységének az emléke azonban már inkább csak a specialisták egyre szűkülő körében él.

Török Gyöngyi művészettörténész kezdeményezése nyomán vállaltam a jelen megemlékezés elkészítését Radocsay Dénes halálának negyvenedik évfordulója alkalmából, és ő bocsátotta rendelkezésemre Radocsay Dénes öccsének, Radocsay Tamásnak² korábbi, és nevelt fiának, Tarnóy Péternek³ erre az alkalomra készített és jegyzetekkel ellátott rövid családi emlékezését is. Az ő soraik ma már csak kevesek által ismert, fontos életrajzi adatokat rögzítenek, és személyisége egy-egy vonásának felvillantásával közelebb visznek egy jelentős tudós egyéniség belső életének a megértéséhez is.

Néhány mondat Dénes bátyámról

1918-ban született az akkor még Magyarországhoz tartozó Liptószentmiklóson. Apánk a vármegye tisztoviselője volt, anyánk a keveredett helyi polgári és földbirtokos réteg leszármazottja. Ősei között voltak magyarok és szlovákok, de a nevek után ítélve tán még lengyelek, horvátok is.⁴

1919–1920-ban a trianoni békeszerződés után a család a Csehszlovákiához csatolt Liptószentmiklósról Budapestre költözött. Itt, ha nem is bőséges, de biztos köztisztviselői jövedelemből élt. Ami – nem nagy – vagyon maradt volna a családra eleinktől, azt elvitte az első világháborús hadikölcsön, no meg az ősökre olykor jellemző könnyelmű, pénzzel bánni nem tudó életmód.

Bátyám iskoláit Budapesten végezte és az I. kerületi állami Werbőczy István gimnáziumban érettségizett. (A gimnázium felső emelete a 2. világháborúban megsemmisült. Ez a mai Petőfi Sándor gimnázium, az I. kerületi Attila úton.)

Akkoriban az iskola jó hírét tapasztalt, kitűnő tanárok növelték, a gimnáziumban uralkodó liberális légkör is jó indítást adott az arra fogékony tanulóknak. Iskolai évei alatt részt vett a cserkészmozgalomban, és annak testet-lelket erősítő hatásának a háború alatt jó hasznát vette.

1936-ban jelesen érettségizett. Apánk azt szerette volna, ha a katonatiszti pályára megy és a Ludovika Akadémiára való felvételt pályázza meg, ami akkor igen vonzó, de nehezen elérhető dolog volt. Bátyám azonban kitartott az általa választott életút, a bölcsészet, a művészettörténet mellett.

A diploma megszerzése után lépett be a Szépművészeti Múzeumba, emlékezetem szerint fizetés nélküli gyakornoknak. Ez a státus a régi időkben elfogadott és általános volt egyes állami, főként tudományos intézményeknél (egyetemen, múzeumokban stb.), amit két-három évi megfelelő munka után követett a véglegesítés, a kinevezés, ami már fizetéssel járt.

Némi jövedelemszerzés céljából egyidejűleg a Nemzeti Újságnál is dolgozott, ahol művészeti kritikákat és cikkeket

RADOCSAY DÉNES OTTHONÁBAN, 1962

írt, és – ha ritkán is – a Rádióban tartott művészeti tárgyú előadásokat.

Ha visszaszámolom az éveket, 1942 őszén kellett bevonulnia katonának. Először a folyamórséghez került. Az alapki-képzés után, már mint hadapród őrmestert, újságíró múltjára tekintettel a haditudósító századhoz vezényelték. Innen került ki a szovjet frontra, először Kijevbe, majd híven követve a front-vonalak változását, visszatért Magyarországra.

Kinn a fronton, elbeszélése szerint, nyilvánvalóvá vált számukra az elvesztett háború, és társaival együtt a legfőbb céljuk és tevékenységük arra irányult, hogy ép bőrrel ússzák meg a háborús eseményeket. 1944 kora őszén alakulatával együtt már újra Budapesten volt, a szovjet csapatok pedig gyors előrenyomulásban voltak a város felé. December 25-én bezárult a szovjet katonai gyűrű a város körül, így hát bátyám nem tudott visszamenni az akkor már Dunántúlon állomásozó alakulatához. Budapest ostromát ugyancsak szökevény katonatársánál, az akkori Postatakarékpénztárban, ma az amerikai követség

épületében bujkálta végig. A felszabadulás után azonnal visszatért a Szépművészeti Múzeumba, ahol is 1970-ig dolgozott.

A Szépművészeti Múzeumban eleinte a modern magyar anyaggal foglalkozott. 1947-ben egy évre szóló ösztöndíjat kapott a Római Magyar Kulturális Intézetbe, ami akkoriban nagy dolog volt. Hazajövele után nősült meg, 1947-ben, Ádámosi Auréliát vette el, akivel élete végéig jóban-rosszban együtt élt. Közös gyerekük nem született; feleségének az első házasságából már volt egy kislány, akit együtt neveltek fel. E fiú, Tarnóczy Péter ma Angliában él, és ott sikeres üzletember lett, híven tartva és családjának továbbadva magyarságát.

1949, a fordulat éve után a politikai és közélet mind ridegebbé vált, mindjobban előtérbe került az éberség a gyakorlatban, az ellenség keresése és időnként megtalálása, a bizalmatlanság elterjedése, ezek mind arra készítették bátyámat, figyelembe véve békeszerető természetét, hogy a napi politikai aktualitásokkal egyre jobban telítődő modern magyar anyaggal való foglalkozást feladja, és áttérjen a középkori magyar anyag feldolgozására. Teljesen tudományos munkásságának élt, és amennyire lehetett, kivonta magát a túlzó aktuálpolitikai tevékenységből.

Számára is nehéz évek következtek 1951-től, amikor is a szüleit és öccsét kitelepítették a Heves megyei Csány község egyik tanyájára. Emberi magatartására jellemző volt, hogy a legnehezebb években is, a legsúlyosabb elnyomás közben is támogatott bennünket, anyagilag is és rendszeres látogatásaival is. Felesége mindenben hű társa volt, zokszó nélkül, magától értetődően viselte a nehézségeket. Mint ahogy egész házasságuk alatt minden tőle telhetőt megtett azért, hogy bátyám lehetőleg nyugodt körülmények között foglalkozhassék tudományos munkásságával.

Tudományos munkásságának részleteit közelebbről nem ismerem, ő sohasem beszélt róla, és különösen nem a sikereiről. Így csak a feltűnőbb eredményeket tudtam regisztrálni, például a középkori renaissance magyar anyagból készített kiállítását,

nagy összefoglaló műveit. Szerénysége, zárkózottsága nem engedte meg, hogy önmagáról, vágyairól, terveiről beszéljen.

1970-ben, mikor is az Iparművészeti Múzeum főigazgatója lett, új korszak kezdődött életében. Nagy kedvvel látott neki az új munkának, a tudományszervezésnek, a saját kutatásai mellett. Ebben is ért el, általam is látható eredményeket.

Tragikusan hamar érte el a súlyos kór, mellyel közel két évig türelemmel és panasz nélkül birkózott, s végül is 56 évesen befejezte életét. A sors tudományos munkásságának kiteljesedését tagadta meg tőle. Ám nekünk, közeli hozzátartozóinak nem annyira az elismert, eredményekben gazdag tudós, hanem a közvetlen, az áldozatkész, a becsületes, a szeretetreméltó ember hiányzik mindörökre.

Radocsay Tamás

Emlékek nevelőapámról

Visszaidézvén, Radocsay Dénes nevelőapámmal kedves, derűs volt az élet, még a legborzasztóbb órákban is. Tipikus példa erre, amikor meglátogattam a kórházban, két hónappal a halála előtt. Érezte, hogy már itt a vég, és ahogy beléptem a szobájába, a következő beszélgetés kezdődött:

– Srác – mert így hívott –, szeretném, ha küldenél a nevemben egy táviratot. –Természetesen, Öreg – mert én annak szólítottam. – Írd! „A Nemzetközi Súlyemelő Szövetségnek. Az idei világbajnokságon való részvételemről lemondok.”

De e csodálatos derű és könnyed humor mögött kemény akarat, mély becsületesség és óriási szakmaszeretet rejtőzött. Művészettörténésszé válásában is megmutatkozott a következetesség, kiállása elveiért.

Még gimnazista korában barátja, Pogány Ödön Gábor hatása alá került. Őt mindenki PÖG néven említette (és én ebben a kis megemlékezésemben mindenkit úgy hívok, ahogy a családban beszéltünk róluk). Dénes felvidéki dzs centri családból származott

és Liptószentmiklóson, születési helyén szinte minden vezető nemesi családdal rokonságban állt. Noha édesapja a fiából katonatisztet szeretett volna faragni, PÖG rábeszélte Dénest, hogy a csodálatos szakmát, a művészettörténetet válassza. Ez nagy családi harc árán végül sikerült.

Dénes a katonaságot először a Dunán, a flottillánál töltötte, Baján. Majd jó családi kapcsolatai révén haditudósító lett. De nagyon nem szerette a katonásdit.

A háború után Dénes a Szépművészeti Múzeumba került, ahol nagyon alacsony volt a fizetése. Édesanyám a Nemzeti Bankban dolgozott. Lakásuk nem volt, így Szederkényi Anna író nő házában béreltek egy lakást a Budakeszi úton. Én intézetbe kerültem. Eközben Dénes kapott egy olaszországi ösztöndíjat, ahova Édesanyám is vele ment. Majd vettek egy romos lakást a Kékgolyó utcában, amelyet renováltattak, de az így keletkezett adósság révén nagyon szerényen kellett élnünk.⁵ Dénes életét kitöltötte a munka. Otthon szinte mindennap éjjelig dolgozott. Néha esténként egy-egy brizsparti volt nálunk.

Dénes először a modern művészettel foglalkozott, és első könyve is erről szólt. De amikor a modern művészet fő szimbólumai a traktoros lány és a munkás a kalapáccsal alakjai lettek, és pártemberek diktálták, hogy mit szabad festeni, ő elmenekült a középkorhoz. Bedolgozta magát ebbe a témába, és tiszteletreméltó volt az életműve. De itt meg az volt a baj, hogy abban a korban a fő művészeti munkák vallásos témájúak voltak – ez nem tetszett az antiklerikális pártvezetőségnek. Ezért kiadott könyvei számát is korlátozták.⁶ Sokszor fordult elő, hogy könyvnyi fontos anyagot egy komoly cikké sűrített. Ez eléggé ellentétes volt a legtöbbek igyekezetével, hogy egy cikkre való anyagot könyvvé fújjanak fel, de tipikus példája a szerénységnek és az önfényezés teljes hiányának.

Dénes szüleit és öccsét 1951-ben kitelepítették egy, a Heves megyei Csánytól 8 kilométerre lévő kis tanyára. A két doktorátussal rendelkező papa pár fillért keresett avval, hogy segítette a helyi állatorvost a csirkeoltásokkal. Öccse, Tamás,

segédmunkás volt építkezéseknél, de fél évig börtönben is volt. A Pádár bácsi, kedves kulák paraszt minden földjét elvették, és az ő házában az egyik szobába költöztették a Radocsay családot. De nekik még fát se volt szabad kivágni, hogy fűthessenek. Egy alkalommal kofferben vittünk fát vonaton Budapestről, amit el kellett cipelni az állomásról a távoli tanyára.

PÖG javaslata, hogy lépjen be a Szociáldemokrata Pártba, még a háború előtt, hasznos volt, mert amikor ezt a pártot egyesítették a kisebb Kommunista Párttal, ő is automatikusan tagja lett az új Munkáspártnak. Így megúsztuk a kitelepítéseket is. Dénes sokat dolgozott a Szépművészeti Múzeumban, ahol a Régi Magyar Gyűjteményt vezette és a középkori Magyarország szárnyas oltárait kutatta. Nagyon unta a párttagsággal járó gyűléseket. 1952-ben, a legvadabb kommunista időkben írt egy nyílt levelezőlapot a múzeum párttitkárának, Bíró Karesznek, hogy ő kilép a pártból. Micsoda veszélyes lépés, hiszen az eretnekeket sokszor máglyára küldik! A mi Kareszünk azonban egy egyszerű, de nagyon rendes ember volt és szerette Dénest. Közölte vele, hogy ne legyen örült, ilyet nem szabad csinálni, nem kapott semmiféle lapot és az egészről nem vesz tudomást. Dénes az 1956-os forradalom után nem lépett be a pártba és, bár nem volt mélyen vallásos, elkezdett egyházi adót fizetni.

Mint említettem, rettenetesen szorgalmasan, mindennap a késő éjjeli órákig dolgozott. Munkájához felhasználta édesanyám intelligenciáját és óriási nyelvtudását is. Bizonyos képek és szentek esetében sok mindennek rejtett vallásos, mitológiai, vagy filozófiai háttere van. Így például kiadta édesanyámnak elolvasni Szent Ágoston Vallomásait, és hogy ott mely pontokat kell neki feltárni. Oly nagy tudást halmoztak így fel, hogy még a papok is Déneshez fordultak tanácsért a Keresztény Múzeumból egyes festmények és szentek kapcsán is.

(En eközben nem is tudtam, hogy vacsoránál, kirándulásoknál milyen fontos emberekkel találkozom nap mint nap. Így ismertem meg egészen közről Zádor Annát, Genthon Istvánt, Vayer Lajost, Gerevich Lacit és Icát, Garas Klárit, Szilágyi Jan-

csit és még sok neves művészettörténészt. Bár már tanulmányaim révén is ipari szakbarbár lettem, a mai napig nálam mélyen tisztelt szakma a művészettörténet, és kicsit odatartozónak is érzem magam. Felcsillan a szemem, ha bárhol a világon egy művészettörténésszel találkozom, és különös szeretettel ápolom a barátságot pár, Dénest mélyen tisztelő tanítványával.)

PÖG 1957-ben megalapította a Nemzeti Galériát, később aztán, 1974-ben, megkapta a Szépművészeti Múzeumból a régi magyar anyagot is. Bár az ügy előzményei során fontos pozíciókat ajánlottak Dénesnek, sőt bizonyos mértékig a tudományos függetlenségét is garantálták volna, ő elvből nem volt hajlandó PÖG alatt dolgozni, mert kiábrándult egykori barátjából. Szerencsére ekkor (1970-ben) alkalma nyílt rá, hogy az Iparművészeti Múzeum főigazgatója legyen.

Még a hatvanas években történt, hogy egy levél érkezett a csehszlovák kultuszminisztériumtól, hogy Magyarország szolgáltasson vissza minden Csehszlovákia területéről származó műkincset. Nem is válaszoltak a levélre. Ha teljesítették volna a kérést, akkor a Régi Magyar Gyűjteményből, a Keresztény Múzeumból és sok más helyről a műalkotások egy jelentős hányada eltűnt volna, hiszen a törökdúlás miatt főleg felvidéki és erdélyi anyagok maradhattak csak az utókorra. Pár hónap után utasítás érkezett a pártközpontból, hogy a csehszlovák elvtársakkal kötelező tárgyalni. Nem volt mit tenni, egy delegáció utazott Prágába, de óriási szerencsére a delegáció vezetője Dénes volt. Leültek tárgyalni, és ismét szerencsés helyzet alakult ki, mert csehszlovák részről eléggé tudatlan pártemberek ültek vele szemben. És itt jelentkezett Dénes sok-sok éjjeli munkával felszívott, óriási tudása és különleges felkészültsége. Megkérdezte, hogy mit kívánnak az elvtársak, és azok elkezdték felsorolni a rengeteg követelt képet, szobrot, oltárt. És mit adnának cserébe? Hát, Rákóczi hamvait Kassáról, meg egy Jedlik Ányos-dinamót és pár jelentéktelen tételt. Ekkor Dénes megkérdezte, hogy minden más magyar anyagot visszaadnának? Természetesen, jött a határozott válasz, amelyet jegyzőkönyvben is rögzítettek. Erre

elkezdte Dénes sorolni, hogy ő miket kér. Elsőnek a Kolozsvári testvérek Szent Vitus katedrális melletti Szent György szobrát említette, amely a csehek legféltettebb műkincse, de utána csak sorolta és sorolta. Érdekes módon a csehszlovák elvtársak soha többet nem feszegették ezt a kérdést, amelyben a Szent György szobor volt a kimagaslóan legfontosabb, okos érv.

De Dénesnek nem csak lexikális tudása volt, amelyre a következő két példát tudom említeni.

Gyönyörű, vastag falú régi templomot látogattunk meg valahol Rimaszombat felett. A magyarul beszélő plébános örült, hogy valaki foglalkozik a templomával. Dénes megkérdezte, hogy itt nincs valahol kívül, a falon egy kis középkori szobor? Biztosan nincs, jött a válasz, hiszen a plébános úr már 10 éve szolgál itt és neki csak tudni kéne. Érdekes, mondta Dénes, mert 1870 körül egy bizonyos szerző írt erről. Meg lehetne nézni a templomot kívülről? Persze mindég távcsővel járt, és íme, magasan a templom hátsó falán, egészen az eresz alatt, volt egy kis fülke és benne az említett szobor.

A másik eset. Egyszer a Felvidéken jártunk egy kis faluban. Meglátta a templomot és elkérte a kulcsot. Tudott szlovákul. Mondta nekem, „Srác, itt fogunk valamit találni”. Bementünk a templomba. Szép, régi boltíves mennyezet, szép kékre festve, sok-sok csillaggal. Csodálkoztam, hogy ez tetszik neki. De ő elmagyarázta, hogy ezt a templomot biztosan gerendás, lapos mennyezetel építették, és amikor a környék meggazdagodott a bányászattól, lett pénzük egy boltíves mennyezetre. Felkapaszkodtunk a padlásra, és íme, a boltív és a templomfal között egy gyönyörű állapotban lévő freskót találtunk, szinte érintetlen Szent László legendát ábrázolt, s ennek a kétharmadát kitevő felső része tárult elénk.⁷ Borzongatóan érdekes tapasztalat volt.

A hatvanas évek második felében volt egy magyar kultúrkampány, amely meg akarta győzni a világot, hogy azért nekünk is vannak komoly művészi értékeink. Ennek része volt egy kiállítássorozat a magyar művészetről Londonban, Párizsban és még néhány más jelentős városban.⁸ Ezeknek a főnöke

Dénes volt. Természetesen a kiállítások legjavát a középkori magyar anyag alkotta. Szerettek volna képeket az esztergomi Keresztény Múzeumból is, de az atyák nem voltak hajlandóak ezeket kölcsönadni. Már többször kifosztotta az egyházat a kommunista kormány, a papok féltek, és senkiben sem bíztak. Erre Dénes személyesen elment Esztergomba és megígérte, hogy a képeket visszakapja az egyház. Ja, ha Radocsay Dénes ígéri, akkor biztosan úgy lesz, no meg jól ismerték a nagybátyját, aki Esztergom vármegye főispánja volt. A Radocsayakban meg lehet bízni.

Ekkor ismertem meg és kerültem kedves viszonyba pár híres kollégájával. Ezek közül kiemelkedő volt John Pope-Hennessy, a Victoria és Albert Múzeum főigazgatója és a British Múzeum későbbi igazgatója. Amikor meghívták Dénest vacsorára, ő vitt egy nagy csokor virágot, amelyet átadott Johnnak, hogy adja a feleségének. Igen ám, de az ő „felesége” nem egy nő volt.

Párizsban is megismerkedtem Dénes több kollégájával. Ott ő különösen nagy tiszteletben állt. Korábban a címertan (heraldika) és a genealógia kutatása a nemesség kedvenc időtöltése volt. Az új címer egy báróvá vagy gróffá ütött családban a legnagyobb esemény volt, és a címer festésére és tervezésére óriási összegeket költöttek. A francia művészettörténészek meg voltak győződve arról, hogy Dénes volt az egyik legfontosabb szereplő abban, hogy a címertan a művészettörténet egyik fontos kutatási ágává vált.⁹ Ezért őt mindég megkülönböztetett reverenciával fogadták Párizsban. Pajzsra emelésében jelentős szerepe volt a Nemzetközi Heraldikai Akadémia elnökének, Vajay Szabolcsnak.¹⁰ Dénest az Akadémia tagjává választotta.

Angliai életem kezdetét is megolajozta Dénes, aki tisztelője volt a híres leideni történész és filozófus Johan Huizingának.¹¹ Magyarországon a Huizinga név olyan fontos volt bizonyos körökben, hogy használták a „huj-huj-huizinga” lelkesítő szót. Fia, Jimmy Huizinga sikeres író, Mary Churchill második férje volt. Ennek révén karolt fel Mary és rajta keresztül a Churchill család több tagja. Halálukig szinte angliai nevelőszüleim vol-

RADOCSAY DÉNES ÉS FELESÉGE, MARY CHURCHILL ÉS
FÉRJE, JIMMY HUIZINGA ÍRÓ TARNÓY PÉTER ESKÜVŐJÉN
Gloucester, 1967.

tak. Érdekes, hogy milyen messze jut el egy művészettörténész befolyása, mert mint öttusázót Winston Churchill szavára vett pártfogásába a hadsereg parancsnoka, Sir Bryan Horrocks. Így kezdeményezhettem az angol öttusa sport kiszélesítését, aminek az eredménye átütő siker volt az olimpiákon.

Dénés barátai között barátommá vált sok művész is, mint Borsos Miklós, Vilt Tibor, Schaár Erzsi, a felvidéki Csemicky Laci, Dénes unokatestvére és az erdélyi Balogh Péter. Amikor ezeknek a barátoknak a műtermében voltunk, mondta is Dénes, „Srác, vásárolj!“. Így ennek köszönhetem jelentős szoborgyűjteményünk egy részét is.

Dénessel sokszor voltam múzeumokban, különböző országokban. Sohase mutatott nekem három-négy képnél többet, és azokat is általában sportnyelven magyarázta el. De az a magyarázat se merev előadás volt. Inkább úgy ment, hogy „Látod Srác, ezen a Brueghel képen milyen fura, bőr fűtyikupákat viseltek a parasztok?“ És valahogy becsempészte a magyarázat-

ba a lényeket is a festőről, hogy miként is dolgozott. Mindég érdemes volt vele lenni. Én, lévén szemellenzős vad élsportoló, engem az a téma érdekelt a legjobban. Erről is jól el tudtunk beszélgetni. Aztán 1956 után Édesanyám észrevette, hogy már nem olvassa a Népsportot. Miért? „Minek? A Srác már nincs itthon.” Azért olvasta, hogy velem beszélhessen arról, ami nekem volt fontos. Most is meghatódom tőle.

Ahogy ezt írom, most értékelem igazán, hogy milyen csodálatos kulturális környezetben nőhettem fel, ahol nem csak sok szép szeretete ragadt rám, hanem a művészet és művészettörténet nagyjaival is találkozhattam és ők barátaimná válhattak. Dénes utolsó éveit bearanyozta szeretett skót menyje és napsugárként léptek be életébe magyarul is tudó kis unokái, akiknek kedvel csínytevésük volt Nagypapi bozontos szemöldökének cibálása, nagy kacagások közepette. Dénes nemcsak művészet-történészként alkotott maradandót, de embernek is nagy volt.

Tarnóczy Péter

A kiemelkedő alkotókra való emlékezés alkalmától függetlenül túlmutat egy szűken vett szakma kegyes kötelességén, életútjuk, működésük és motivációik felelevenítése tanulságul és ösztönzésül szolgálhat bármely kor nagy feladatokkal küzdő embere számára.

Radocsay Dénes a Werbőczy Gimnáziumban folytatott középiskolai tanulmányainak vége felé családja hagyományos pályaválasztási elképzeléseivel dacolva, fiatal embereknél ritkán tapasztalható határozott és érett döntéssel, egy életre elkötelezte magát a művészettörténet tudományának művelése mellett. Művészettörténeti tanulmányait 1936-ban kezdte meg a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen Hekler Antal tanszékén, amit majd professzora 1940-ben bekövetkezett halála után Gerevich Tibornál, Madarász Viktorról készült doktori munkájával fejez be. Pályáivével hitelesített életprog-

ramjaként is értelmezhetőek azok a szavak, amelyekkel a huszonkét éves Radocsay Hekler Antal ravatalánál, 1940 márciusában, a tanítványok képviselőjében szeretett professzora érdemeit összefoglalja: „Hálásak vagyunk azért a lelkesedésért, amely a művészetek igaz megértéséhez vezet, azért a kitartásért, melyet a tudomány követel, azért a jóindulatért, mely a tanítványt segíti és azért a szeretetért, mely a hallgatóból bajtársat csinál.”¹² Szép és emelkedett, erőteljes megjelenítő képességet sugárzó tanúságtétel. Radocsay tehát tanulmányai és az ezek során szerzett élmények révén visszavonhatatlanul elkötelezte magát a művészettel való tudományos foglalkozás mellett, a később életművét meghatározó, tudománytörténeti jelentőségű feladatvállalás azonban egyelőre még váratott magára, és minden jel szerint sok különböző természetű körülmény összhatása vezetett el hozzá.

Amikor 1941-ben a Szépművészeti Múzeumban szakmai működését megkezdte, már sokoldalúan felkészült, érett tehetség, érdeklődése azonban ekkor a kortárs, illetve a 19. századi magyar művészet felé irányult. Rövid kiállításismertetések, a művészeti életről szóló cikkeket már egyetemi tanulmányai alatt, 1937-től rendszeresen publikált, később ezt a tematikát kortárs művészek rövid bemutatásai egészítették ki. Ilyen tárgyú napi reflexiói, amelyek leggyakrabban a *Nemzeti Újságban*, időnként a *Magyar Szemlében* és máshol is, a második világháború végéig folyamatosan megjelentek, a kortárs magyar képzőművészetről alkotott képének elmélyülését jelzik. Így történhetett meg, hogy 1946-ban a Szépművészeti Múzeumnak a 19–20. századi magyar festészeti gyűjteményét őrző osztályának, az Új Magyar Képtárnak a vezetésére kapott megbízást. E feladatkör nemcsak a művészeti anyagban biztosan tájékozódó művészettörténészt, hanem a gyűjtemények kezelésének sokféle területén felkészült és fegyelmezett muzeológusi

munkát is kívánt. Különösen igaz volt ez a világháborús menekítés során komoly sérüléseket elszenvedett gyűjtemények esetében. Az osztály élén eltöltött hat év során a múzeum erősen károsodott épületének helyrehozásától a szerencsés módon többségében végül is hazaszállított, de komoly restaurálást igénylő tárgyaknak a gyűjteménybe való visszafogadásán, és az ezenközben is bekerülő új képek leltározásán keresztül a múzeumi élet újraindítását jelző első új kiállítások megszervezéséig, az üzemszerű és rendkívüli feladatok sokaságával kellett megbirkóznia. A szakmai emlékezet tanúsítja, hogy Radocsay ma magas színvonalon felelt meg ennek a kihívásnak.

Ilyen, a háborús évek ellenére gyorsan felívelő pályára álló, majd a nem mindennapi kihívások közt megbízhatóan és sikeresen helytálló, beérett szakemberrel kapcsolatban azt várnánk, hogy munkássága második évtizedében a már megkezdett, publikációkban is testet öltött szakmai tevékenység szerves folytatásaként fognak megjelenni az első jelentősebb művek. Nem így történt, legalábbis látszólag nem. 1952-ben ugyanis, a ma ismert előzmények alapján egyáltalán nem magától értetődő módon, Radocsay a Szépművészeti Múzeum Régi Magyar Osztályának élén vállalt újabb, sok tekintetben más irányú felkészültséget kívánó felelős pozíciót, amit aztán egészen 1970-ig, az Iparművészeti Múzeum élére történt főigazgatói kinevezéséig töltött be.¹³ Új munkakörének második és harmadik évében mindjárt a középkori magyar művészettörténet két alapművét tette le az asztalra: 1954-ben a középkori Magyarország falképeinek, 1955-ben pedig táblaképeinek kivételesen gazdag irodalmi apparátussal feldolgozott korpuszait.¹⁴ Olyan nagyigényű kézikönyvekről van szó, amelyek a témakörükbe tartozó teljes ismert emlékanyagnak a több szempontú adattárát, és amennyire a kutatási előzmények és a szerző helyszíni vizsgálati lehetőségei megengedik, a teljes irodalom

kritikai áttekintésén alapuló szintetikus feldolgozását nyújtják. Nyilvánvaló, hogy ilyen hatalmas gyűjtő és feldolgozó munka – csak a táblaképek kötetében mintegy négyszáz szárnyas oltár meglévő képtábláinak a bemutatásáról van szó – még egy olyan szisztematikus és kivételes szorgalmú kutatótól is, mint Radocsay, hosszú éveket kíván. Ehhez az életmű ismeretében azt is hozzá kell tennünk, hogy a már említett két mű csak a nyitányt jelezte annak a szilárd belső logikájú, életre szóló kutatói programnak, amellyel a hazai művészettörténet régi adósságainak egy jól körülhatárolható részét a magyarországi késő középkori festészet és szobrászat emléktanyagának teljes körű feltárásával és közzétételével kívánta törleszteni.

Kérdés, hogy e nagy horderejű és a diszciplína szempontjából korszakos jelentőségű, nagyrészt meg is valósított program hogyan alakult ki, milyen belső és külső feltételek érlelték meg. A régi művészetről ugyan két-három kisebb publikációja volt már korábban is, de közlései egészében véve a 19. és 20. századi magyar művészet szakértőjeként állítják elénk, és mi mást sugallna addigi múzeumi feladatköre is? A vonatkozó korszak művészettörténeti problémáiban való jártasságának és elmélyültségének meggyőző jeleit egyébként egész működése során tapasztalhatjuk.¹⁵

Első, már munkássága fő irányát jelző kisebb dolgozata 1949-ben jelent meg a Szépművészeti Múzeum kiadványában.¹⁶ A jelek arra utalnak, hogy ennek megírására már annak az intenzív anyaggyűjtésnek a jegyében került sor, amely aztán a nagy korpuszokhoz vezetett. A nagy tekintélyű Nemzetközi Heraldikai Akadémiának (Académie Internationale d'Héraldique) a honlapján – e szervezetnek a címeres levelek témakörében végzett alapvető kutatásai révén 1965-től volt rendes tagja – található rövid életrajzában olvasható ugyanis az az ezzel

összefüggésbe hozható lakonikus megállapítás, mely szerint „egy itáliai tartózkodás után ébredt benne fel az érdeklődés a gótikus művészet iránt, és három kötetet publikált ebben a témakörben.”¹⁷ Tudjuk ugyanis, hogy Radocsay az osztályvezetői kinevezését követő évben, 1947-ben hosszabb időt tölthetett a Római Magyar Akadémia ösztöndíjasaként Olaszországban. Az tehát komolyan valószínűsíthető, hogy az Új Magyar Képtár irányítására kapott megbízása idején, annak már a kezdeti szakaszában, egyre erősödött benne a középkor iránti vonzódás, a múzeum gyűjteményei pedig szinte magától értetődően irányíthatták a figyelmét a magyar anyaggal kapcsolatos megoldatlan problémák felé.

Ezen a ponton azonban egy másik fontos körülményre is fel kell hívjuk a figyelmet. Radocsay Hekler-tanítvány volt, professzora pedig, ebben a tekintetben a szomszéd vár urával, Gerevich Tiborral is összhangban a klebelsbergi kultúrpolitikába illeszkedő, többször kifejtett, nagyszabású programmal a magyarországi művészet emlékanyagának teljes körű feltárását jelölte meg a magyar művészettörténet központi feladataként, műemléki topográfiák, monografikus feldolgozások és korpuszok szisztematikus elkészítésével. A két professzor széles, és többségük esetében kiemelkedően felkészült tanítványi köre mindjárt a Trianon utáni években meg is kezdte az ilyen irányú gyűjtő, feltáró és értelmező munkát, illetve publikációs tevékenységet, és az utolsó, e tudománytörténeti korszakhoz köthető kötet 1996-ban látott napvilágot.¹⁸ Radocsay e generáció legfiatalabbja és egyben utolsó tagja volt, aki feltehetően a fordulat éve körül hozott döntésével eredményesen kapcsolódott be a nagy munkába. Döntéséhez az is nagymértékben hozzájárulhatott – amiről nevelt fiának visszaemlékezéseiben is olvashatnak –, hogy a középkori művészettel való foglalkozás kevésbé volt kitéve az akkori világ agresszív

ideológiai igazodási kényszerének, mint a modern művészeté, bár ennek is megvoltak a nehézségei.

Ez lehetett egyéni stratégia, de az 1950-es évek súlyos közéleti deformációja mellett aligha vezetett volna eredményre, ha nem következtek volna be a vállalt értékek és célok szempontjából egészen váratlan, a népi demokratikus kor nagy részére közvetlenül kiható, nézőponttól függően rendszerkonformnak vagy rendszeridegennek minősíthető kedvező fejlemények. A „ki kit győz le?” politikai maximájának világában ugyanis az volt a fő kérdés, hogy ki az adott tudományterület legfőbb őrtállója? Ez abban az időben Fülep Lajos lett, aki a 20. század fordulójának szellemi forrongásában az akkori baloldal rokonszenvét is kiváltó szerepe, a Tanácsköztársaságban vállalt közreműködése és belső emigrációja a Horthy-korszakban, mutatis mutandis Kodály Zoltán akkori szerepéhez hasonlóan, alkalmassá tette arra, hogy ezen a poszton a rendszer legitimációs igényeit kielégítse és az érinthetlenség kivételes privilégiumát is mindvégig biztosítsa. Fülep Lajos szellemi és emberi formátumának köszönhető, hogy ezt a szakmánk történetében példátlan hatalmat a tudományos értékteremtés javára használta föl.

Hekler és Gerevich tanítványai, akik mestereik szakmapolitikai koncepciója jegyében egy-egy korszak teljes művészeti termését igyekeztek feltárni, vagy akik a magyar műemléki topográfia elkészítését tekintették feladatuknak, a kor politikai követelményeinek megfelelő védelmet kaptak Fülep Lajosnak az 1950. október 9-én elhangzott, *A magyar művészettörténelem földadata* című akadémiai székfoglalójában,¹⁹ majd pedig a Magyar Tudományos Akadémia (szintén Fülep által vezetett) Művészettörténeti Állandó Bizottságának működése révén. A bizottság, amely a publikációkra is kiterjedő széles hatáskörrel rendelkezett és olyan „osztályidegen” kiválóságok voltak a tagjai, mint Pigler Andor, Zádor Anna,

Balogh Jolán, Dercsényi Dezső vagy Genthon István, igen hatékonyan volt képes a szakmai érdekek képviselésére.²⁰ Az akadémiai székfoglaló az akkori politikai környezetben hivatalos, azaz finanszírozott állami program erejével bírt. Előadója találatos formulázással, a retorikai kívánalmakat a legszükségesebb mértékig kielégítve használta ki az éppen csak hogy berendezkedett totalitárius diktatúra szellemi-kulturális legitimációs szükségletét a szakma előtt álló korszakos jelentőségű feladatok megfogalmazására. A kívánatos irányok megjelölésekor, ugyanakkor – Zádor Anna visszaemlékezéséből tudjuk, hogy nagymértékben Dercsényi Dezső ilyen irányú su-gallataira is hallgatva²¹ – taktikusan figyelembe vette a már meglévő és felhasználható eredményeket és a személyi feltételeket is. Nem véletlen tehát, hogy többek között a topográfiai kutatásokra és monografikus feldolgozások hiányára irányította a figyelmet a nagy adósságok, következképpen a hosszú távra szóló feladatok körében is. A korpuszokat ugyan a szöveg konkrétan nem említi, de a megjelölt stratégiai irányba ezek értelemszerűen és szervesen illeszkedtek, és így az akadémiai bizottság egyértelmű támogatását is élvezték.

Radocsay tehetsége, személyes szakmai vonzalmái és életkörülményei által motivált tudományos munkaterv, sok más, nála idősebb kollégájáéval együtt e kivételes csillagállás mellett válhatott – a múlttal való teljes körű szakítás talaján álló totális diktatúrában – megvalósítható és a szellemi kontinuitást is fenntartó, kiemelkedő eredményeket hozó, sikeres program. A középkori falképek megjelenését követő évben, 1955-ben már elkészült a középkori Magyarország táblaképeinek feldolgozása, amelynek még ugyanebben az évben az Akadémiai Kiadó által publikált korpuszával elnyerte a művészettörténeti tudományok kandidátusa fokozatot. A szakmai teljesítmény elismerése egy évvel korábban

abban is kifejezésre jutott, hogy a már többször említett akadémiai bizottság titkárává is választották. Radocsay korpusz-programjának utolsó elkészült darabja a középkori Magyarország faszobrait dolgozta fel, ennek révén 1964-ben nyerte el a tudományok doktora fokozatot, a munka kötet formájában azonban csak 1967-ben látott napvilágot. Hagyatékában fennmaradt a középkori magyarországi kőfaragványok korpuszához megkezdett anyaggyűjtése is, amelyet egy, „Kőszobrászat I. Felvidék” felíratú mappa képvisel.²² A magyar középkor kőszobrászati korpuszának összeállításával, amiről az említett mappa tanúskodik, intenzívebben élete utolsó szakaszában kezdett el foglalkozni, ezt jelezte a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulatban 1974. június 3-án tartott előadása, amely a magyar gótikus kőszobrászat művészettörténeti problematikájával foglalkozott.²³ De ide is sorolható a Vajay Szabolcs 50. születésnapját köszöntő kötetbe írt, valamivel korábbi tanulmánya Buda középkori sírkőemlékeiről, amelyhez 104 tételt tartalmazó adattárat csatolt.²⁴

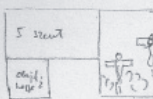
Érdemes egy pillantást vetni Radocsay munkamódszerére és arra, hogy mit is tartalmaznak ezek a feldolgozások. A művek két fő szerkezeti eleme a Kárpát-medence teljes vonatkozó emlékanyagát településenként és azon belül emlékenként feldolgozó adattár, egyfajta szakkatalógus és az erre épített a művészettörténeti összefüggéseket felvázoló nagylélegzetű monografikus tanulmány. Az adattárban az egyes emlékek részletes művészettörténeti leírását kapjuk, a velük kapcsolatban az irodalomban felmerült minden lényeges megállapítás tömör összefoglalásával, és igen sok esetben, amikor a szerzőnek személyes ellenőrzésre lehetősége volt, megfelelő kiegészítésekkel, illetve korrekciókkal. A leírásokat mindig teljes bibliográfia követi. Mindehhez gazdag és a lehető legjobb minőségű fényképanyag

összegyűjtése és természetesen megfelelően válogatott publikálása csatlakozott. Ilyen munkákat jobb sorsú nemzeteknél nagy létszámú kutatócsoportok végeznek, esetenként komoly nemzetközi összefogással, mint pl. az 1952-ben Amszterdamban a művészettörténészek nemzetközi kongresszusán (CIHA) *Corpus Vitrearum Medii Aevi* néven megindított, ma már a francia forradalom előtti teljes időszakra kiterjedő, az európai üvegablakok felleltározására és művészettörténeti feldolgozására vállalkozó, ma is működő nagyszabású projekt.²⁵ Ezeknek a munkáknak három fő eleme van, az anyaggyűjtés, feldolgozás és publikáció, de hozzájuk szervesen kapcsolódik a gyűjtött anyag archiválása és folyamatos továbbfejlesztése is. Radocsay az utóbbiról sem feledkezett meg. Az egyszer már publikált anyagot feszesen szerkesztett és szigorúan rendben tartott kutatólapjain – ezekből egyet illusztrációban közlünk – folyamatosan továbbfejlesztette. A Pozsony megyei Csesztve közelebből meg nem határozott gótikus templomában lévő falképekről például az 1954-ben megjelent kötetben mindössze ennyit olvasunk: „Ortvy szerint a gótikus templomban középkori falképek nyomaira bukkantak.” Ezt a megállapítást Ortvy 1895-ben publikált közlésének bibliográfiai adata egészíti ki.²⁶ A későbbiekben azonban eljutott Csesztvére, amint az az ezt követően készített, a kutatólapon látható és olvasható információk egyértelműen tanúsítják. Ez, a vállalt feladat minden következményével számoló, példás kutatói ethosz egyébként *mutatis mutandis* jellemző volt a Trianon után indult művészettörténész és történész generációra, amelynek egyik utolsó tagja éppen Radocsay Dénes volt. Művészettörténészi párhuzamaként Genthon István élethossziglani topográfiai gyűjtését említhetnénk.

Radocsay művészettörténeti munkásságának korszakos eredményeket hozó fő sodrát kétségtelenül – a kö-

CSESZTVE - ČASTÁ /v. Pozsony vm./

R. kat. templom.

Az új déli mellékhajó szentélyének északi falán a felső sorban öt szent alakja, köztük Szent Borhál. A jelenet töredékes, a képmező 102 x 254 cm. Rózsaszín háttér, világos lila, világos zöld és fehér színek. E jelenet alatt az Olajfák hegye részlete ~~XIX~~ ? /Három alvó apostol?/. A jelenet töredék, a képmező 138 x 124 cm.. Zöld, világoszöld, fehér, halványpiros színek. Az öt szent jelenete mellett a keleti oldalon Kálvária töredéke, a képmező a felfeszített Krisztus alakjánál metsződik el. /Krisztus alakjának a fele, a bal oldali later és a jelenet alatt csoportosuló szereplők egy csoportja látható./ A képmező 240 x 143 cm. Vt Fehér alap, világoszöld, okker, halvány vörös színek. Al fresco.

A jelenetek a XV. század közepéről.

A templomban falképnymok a múlt század végén bukkantak elő. A jeleneteket a gótikus hajóból 1937-ben a háromhajóssá átalakított templom új déli mellékhajójának északi szentélyfalára helyezték át.

Irodalom: Ortvy T., Pozsony város története II/2. Pozsony 1895, 355. /A templomban középkori falképek nyomaira bukkantak./ - Radocsay 1954, 127. /Ortvy híradását említi./

RADOCSAY DÉNES KUTATÓLAPJA CSESZTVE (ČASTÁ) FALKÉPEIRŐL

zépkeri falképek mellett – az elsősorban a szárnyas oltárok képi és faszobrászati anyagához kötődő nagy korpuszok jelentették, amelyeknek körét, mint láttuk, a kőszobrászat emlékeire is kiterjesztette. Mindez természetes módon, mondhatni szervesen kapcsolódott a Szépművészeti Múzeumban tizennyolc éven át betöltött gyűjteményvezetői tevékenységéhez is. Ezeken túl azonban, de mindettől nem függetlenül jelentős tanulmányokkal gazdagította, rangos hazai és külföldi szakmai folyóiratokban, illetve kiadványokban az általa vizsgált emlékanyagról alkotott művészettörténeti részismereteinket és az összké-

pet. Érdeklődése azonban szélesebb területre is kiterjedt, ugyanis felfedezte, és alapos tanulmányokban elemezte a 15. és 16. századi címer-adománylevelek, azaz az úgynevezett címeres levelek (armálisok) címerábrázolásainak a miniatúrafestéssel összefüggésbe hozható művészettörténeti lehetőségeit. E kutatási irány egyik fontos, már posztumusz darabja, a Mátyás és Jagelló kori budai miniátorok tevékenységének, a fennmaradt nagyszámú címeres levélre alapozott, szemléletes elemzésekkel alátámasztott bemutatása.²⁷

Radocsay pályaképének vázlatos ismertetését nem zárhatjuk anélkül, hogy kiállításrendezői tevékenységének néhány fontosabb eseményére, illetve az élete utolsó szakaszában számára osztályrészül jutott múzeumvezetői munkásságára röviden ne térnénk ki. 1970-ben az Iparművészeti Múzeum főigazgatójának nevezték ki. Bár Radocsay minden tekintetben megfelelt a feladattal kapcsolatban elvárható szakmai és emberi követelményeknek, ez a döntés akkor mégis kivételesnek számított, mert ilyen szintű vezető pozícióban, abban az időben a párttagság is elengedhetetlen követelmény volt. Az, hogy ettől mégis eltekintettek, minden bizonnyal összefüggött a megelőző fél évtized hazai és nemzetközi fejleményei következtében előállott új politikai helyzettel: a kemény hidegháborút felváltó enyhülésről (*détente*) van szó. Az enyhülési politika részét képezte a kulturális fellazítás nyugati stratégiája csakúgy, mit az erre adott népi demokratikus válasz, amelyben „a szemben álló felek intenzíven keresték a »semleges«, nem konfrontálódó formákat és műfajokat, illetve azokat a civil kapcsolódási pontokat, amelyeken keresztül a másik fél hátszágáig juttatható az ideológiai üzenet; ha nem is észrevétlenül, de az előrejutást megghiúsító provokáció nélkül.”²⁸ Ebbe az új gondolkodásmódba illeszkedett az a korban újszerű kiállítássorozat, amely

a magyar, illetve a magyarországi művészet nagy korszakait és jelentős műveit volt hivatva bemutatni 1965 és 1972 között, elsősorban fontos nyugat-európai, de 1971-ben szovjet múzeumokban is.²⁹ Ezek régi magyar anyagának kurátori feladatait, tudományos igényű katalógusainak szerkesztését rendre Radocsayra bízta, kettőt közülük, a londonit és a rómaiakat pedig önállóan rendezhette meg. E munkák során egyrészt a művészettörténeti és muzeológusi munkássága alapján megszerzett, másrészt a kiállítások alkalmával tovább bővített magas szintű nemzetközi szakmai kapcsolatokat hasznosíthatta. E kapcsolatok közül a Victoria and Albert Museum és annak vezetőjéhez fűződő személyes barátsága különös jelentőségre tett szert akkor, amikor az Iparművészeti Múzeum élére került. Hiszen a londoni az első, műfajt teremtő iparművészeti közgyűjtemény Európában, és a mi múzeumunk ennek minden tekintetben legjelentősebb követője volt és maradt a kontinensen. Radocsay ennek természetesen tudatában volt, és múzeumvezetői programját ennek jegyében alakította. Ennek egyik, ebből a nézőpontból kézenfekvő, de az adott körülmények közt fontos előrelépést jelentő eleme volt, hogy a múzeumban tudományos műhelyt teremtve, a múzeum évkönyvét 1973-tól *Ars Decorativa* címmel idegen nyelvűvé tette, és annak a tematikáját és színvonalát is a nemzetközi mércéhez igazította. Kialakította a múzeumi anyag bemutatásának és rendszerezésének korszerű koncepcióját, elvetve a merev műfaji határok szemléletét, megfogalmazva az állandó kiállítás igényét is. Koncepciójának ívét az Iparművészeti Múzeum centenáriuma alkalmából az általa megrendezett kiállítás katalógusának bevezetőjéből ismerhetjük meg.³⁰

Radocsay Dénes fájdalmasan korai, de annál több nyomot hagyó földi pályafutása ezen a terepen ért véget. Életútján, nemes erőfeszítésein és szakmai eredményein

végigtekintve azt látjuk, hogy a 20. században, amikor a magyar nemzetet és társadalmat minden addiginál nagyobb történeti megrázkódtatások sújtották, az éppen aktív generációkban mindig volt elég szellemi és morális erő, ami a szellemi alkotás folyamatosságát időnként valószínűtlennek tűnő utakon is, de fenntartotta. Úgy tűnik, hogy 1990 után, amikor visszanyertük szabadságunk külső feltételeit, a helyzet e tekintetben minden várakozás ellenére a korábbiaknál is nehezebbé vált. Ha ma számba vesszük azoknak az intézményeknek a helyzetét, amelyekben egy művészettörténész szakmáját művelve nemzete számára is hasznot hozó tevékenységet fejthetett ki, lehangoló összképet láthatunk. Természetesen szép, sőt nem egy esetben minden korábbinál gazdagabb tudományos eredményeket is regisztrálhatunk az elmúlt negyed században, makacsul hiányzik azonban, bármelyik európai példára tekintünk is, a polgári társadalmak lényegétől elválaszthatatlan kiszámíthatóság, rendszerszerűség, tervezhetőség. Feladat tehát van elég. A 20. század ez alkalommal megidézett nagy művészettörténész nemzedékei és az ő körükben Radocsay Dénes életműve legyen erőforrás és mérce az utánuk jövőőknek.

ENTZ GÉZA ANTAL

Jegyzetek

¹ Munkásságának legutóbbi összefoglalása Végh János: *Radocsay Dénes* (1918–1974.) In: „*Emberek és nem frakkok*”. *A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai*. Harmadik kötet. Enigma, XIV./49. (2007) 579–588. Fontos adatokat közöl Vadászi Erzsébet: *Radocsay Dénes* (lexikoncikk) In: Bodó Sándor, Viga Gyula (főszerk.): *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Pulszky Társaság–Tarsoly Kiadó, 2002. Budapest, 728–729. Bibliográfiája: Végh Já-

nos–Wehli Tünde: *Radocsay Dénes tudományos munkássága*. Bibliográfia. *Ars Hungarica* 3. (1975) 189–196. A bibliográfia, művei recenzióival, a kiállításrendezésekkel, a róla szóló irodalommal és számos kiegészítéssel: http://m.szepmuveszeti.hu/data/cikk/91/cikk_91/03.03./szemelyi_biblio/Radocsay_Denes.pdf. Radocsay Dénesné férje könyvtárát a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Osztályának, a személyes dokumentumokat pedig a Galéria Adattárának adományozta. (Török Gyöngyi szíves közlése.)

² Radocsay Tamás (1925–1999) villamosmérnök, Radocsay Dénes öccse.

³ Tarnóczy Péter 1935-ben Budapesten született. Édesanyja, Ádamosi Aurélia (Lia) korán elvált apjától, majd 1947-ben férjhez ment Radocsay Déneshez, akit gyerekkora óta ismert, és aki szerető nevelőapja lett Péternek. Péter 1956-ban Angliába távozott. Egyetemeit Angliában és Amerikában végezte. Jelenlegi cége villanyautókkal foglalkozik. 1967-ben nősült. Angliában élő négy lányuk mind viseli a Radocsay nevet.

⁴ Radocsay Dénes dédnagyapja Radocsay Tamás (felesége Bartók Anna) 48-as hős volt, az aradi vár kazamatájában halt meg tüdőgyulladásban (?) – ha túlélte volna a börtönt, valószínűleg kivégezték volna. Kisfiát, Jánost, aki 1849-ben született, sohasem láthatta. Radocsay János (felesége Povolny Mária) pénzügyminisztériumi tisztviselő lett, főtanácsosként vonult nyugalomba. Ő volt, aki elmulatta mind a Povolny, mind a Radocsay vagyont. Az ő fia dr. Radocsay Jenő (Radocsay Dénes édesapja), aki ezredesként nyugdíjaztatta magát, mikor a Sztójay-kormány került uralomra, mivel nem kívánta szolgálni azt a rendszert. Sok üldözöttnak szerzett hamis okmányt vagy bújtatta őket. Édesanyja, szül. Makoviczky Olga, korán árvaságra jutott (édesapja Makoviczky Milos közjegyző volt, aki testvérbátyja volt Makoviczky Dusanak, Tolsztoj háziorvosának és barátjának), kitűnő nevelést kapott a nagybácsik segítségével. (Radocsay Tamás kézírata nyomán.)

⁵ Lakóházát, a Kékgyólyó utca 20. szám alatt 1993 óta emléktábla díszíti: „Ebben a házban élt 1948-tól haláláig, 1974-ig Radocsay Dénes, a középkori Magyarország művészetének kiemelkedő kutatója”.

⁶ A középkori falképeket tárgyaló kötete 1954-ben 800, a táblaképekről szóló 1955-ben 3200, a faszobrászatról szóló 1967-ben 1400 példányban jelent meg.

⁷ A Túróc megyei Necpál templomáról van szó. Vö.: *Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez*. Szerk. Mezey László, Budapest, 1980. XI. tábla. (A necpáli birtok és kastély Radocsay Dénes unokahúga, Franklinné Csemiczky Sára család-jáé volt. Férje, majd Sára bebörtönzése után 1958-ban a három magára maradt gyereket a családban szétosztották. Dénes és Lia a legkisebbet, Igort, becenevén Titánt vették magukhoz, aki az akkor már Angliában élő Tarnóy Péter szobáját kapta meg a Kék-golyó utcai lakásban.)

⁸ Neuchâtel (1965–66), Párizs (1966), London (1967–68), Moszkva (1971), Róma (1972).

⁹ Címeres levelekkel foglalkozó tanulmányai in: *Művészettörténeti Értesítő*, VI. (1957), XXI. (1972); *Acta Historiae Artium*, V. (1958), X. (1964), XI. (1965), XII. (1966), XIII. (1967), XVII. (1971), XIX. (1973); *Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft*, XVIII. (1964); *Archivum Heraldicum*, LXXX. (1966); *Alte und Moderne Kunst*, 112. (1970); *Genealogica et Heraldica*, 10., Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften, Kongressberichte, Wien (1970); *Mélanges offerts à Szabolcs de Vajay*, Braga (1971).

¹⁰ Vajay Szabolcs (1921–2010), a heraldika és genealógia nemzetközi tekintélyű professzora 1959-től Párizsban élt. Könyvtárát és hagyatékát a fehérvárcsurgói Károlyi-kastélyban őrzik, ahol kutatható.

¹¹ Johan Huizinga történeti és művészettörténeti gondolkodásban jelentős nyomot hagyott könyve (*The Waning of the Middle Ages*) 1919-ben, Hollandiában jelent meg, majd 1937-ben Londonban. Ennek magyar fordítását Szerb Antal készítette el 1938-ban *A középkor alkonya* címmel.

¹² Hekler Antal: *Magyar kultúrpolitika 1919–1939*. Hekler Antal tanítványainak kiadása. Budapest, 1942. 61.

¹³ A Régi Magyar Osztály, amelynek gyűjteményei a múzeum magyarországi festészeti és szobrászati anyagának a 11. századtól a 18. század végéig terjedő részét foglalták magukba, 1973-ban muzeológiai szempontból időszerű és szerencsés döntéssel a Nemzeti Galériába tagozódott be. A ma már több mint ezer tételt számláló gyűjtemény ugyanis már akkor minden szempontból túlnőtt a Szépművészeti Múzeum keretein, és az új elhelyezés, amint azt a következő évtizedek látványosan bizonyították, megnyitotta

a lehetőségét a tárgyak folyamatos és tervszerű restaurálásának, tudományos feldolgozásának, valamint állandó és időszaki kiállításokon való magas színvonalú bemutatásának.

¹⁴ R. D.: *A középkori Magyarország táblaképei*. Budapest, 1954; R. D.: *A középkori Magyarország falképei*. Budapest, 1955.

¹⁵ Bevezetést írt Hoffmann Edith: *Barabás Miklós*. Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, Egyetemi Nyomda, 1950 [1951] című posztumusz művéhez; nagyobb (már 1944-ben elkészített) tanulmánnyal tisztelgett Lyka Károly születésnapján: *Thorma János 1870–1937*. In: *Művészettörténeti tanulmányok. Lyka Károly születése 85. évfordulójára ajánlja évkönyvüket a Magyar Művészettörténeti Munkaközösségben dolgozó tisztelői*. A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve 1953. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1954. 391–422.; többször volt opponense a 19–20. századi magyar művészet fontos szereplőit feldolgozó kandidátusi és doktori disszertációknak: *Vita Aradi Nóra Réti István című kandidátusi disszertációjáról. Művészettörténeti Értesítő*, IX. 1960. 1. sz. 64–72. Berkovits Ilona: *Zichy Mihály élete és munkássága* című doktori értekezésének vitája, 1961. XII. 13-án a Magyar Tudományos Akadémián. *Művészettörténeti Értesítő*, XII. 1963. 1. sz. 84–98. Genthon István *Ferenczy Károly* című doktori értekezésének vitája, 1965. II. 8-án a Magyar Tudományos Akadémián, *Művészettörténeti Értesítő*, XV. 1966. 1. sz. 52–58.

¹⁶ *Un tableau médiéval hongrois* = Egy magyarországi középkori táblaképről. *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts* 3. 1949. 9–12., 37–39.

¹⁷ „Après un stage en Italie, il commença à s'intéresser à l'art gothique et publia trois ouvrages sur ce sujet.” (http://www.aih-1949.com/histoire_7f.php)

¹⁸ Radocsay már idézett művein és a második világháború után elkészült tizenkét topográfiai kötetén kívül a legfontosabb korszakjelző publikációk: Kaposy János: *A szombathelyi székesegyház és mennyezetképei*. Budapest, 1922.; Pigler Andor: *A győri Szt. Ignác templom és mennyezetképei*. Budapest, 1923.; Balogh Jolán: *Az erdélyi renaissance I. 1460–1541*. Kolozsvár, 1943.; Zádor Anna–Radocsay Jenő: *A klasszicizmus építészete Magyarországon*. Budapest, 1943.; Bíró József: *Erdélyi kastélyok*. Új Idők Irodalmi Intézet (Singer és Wolfner) kiadása, Budapest, é. n. (1943); Garas Klára: *Magyarországi festészet a 17. században*. Budapest, 1953.; Uő.: *Magyarországi*

festészet a 18. században. Budapest, 1955. Aggházy Mária: *A barokk szobrászat Magyarországon. 1–3.* Budapest, 1959.; Tombor Ilona: *Magyarországi festett famennyezetek a 15–19. századból.* Budapest, 1968., Géza Entz: *Die Baukunst Transsilvaniens im. 11–13. Jahrhundert.* Acta Historiae Artium XIV., 1968. I. Teil 3–48, II. Teil 127–175.; Uő: *Erdély építészete a 14–16. században.* Kolozsvár, 1996.

¹⁹ A Magyar Tudományos Akadémia II. Társadalmi-Történeti Osztályának Közleményei, 3. muzeológiai sorozat, II. kötet, 1. sz. Művészettörténet, 1951, 3–24. Újraközl: *A magyar művészettörténet-írás programjai. Válogatás két évszázad írásaiból.* Szerk.: Marosi Ernő. 1999, Corvina. 283–302.

²⁰ Vő. Zádor Anna: *Diákjaim följelentettek engem.* Zádor Anna beszélgetése Timár Árpáddal és Bardoly Istvánnal 1992. november 9-én., IV. Enigma XVI. (2009/ 58.) 82–83.

²¹ I. m. 83.

²² Molnár Szilviának, a hagyaték gondozójának szíves közlése.

²³ Gótikus épületszobrászatunk néhány kérdése. Radocsay Dénes előadása. Elhangzott a Régészeti és Művészettörténeti Társulatban, 1974. június 3-án. *Művészettörténeti Értesítő* XXV. 1976. 1. sz. 41–54. 45 ill.

²⁴ *Les principaux monuments funéraires médiévaux conservés à Budapest.* In: *Mélanges offerts à Szabolcs de Vajay* vice-président de l'Académie internationale d'héraldique à l'occasion de son cinquantième anniversaire par ses amis, et ses collègues et les membres de l'Académie Édités par le comte d'Adhémar de Panat et le chevalier Xavier de Ghellinck Vaernewyck et sous la direction de Pierre Brière. Braga: Livraria Cruz, 1971. 461–486. Planche XLI-XLIV.: 5 ill.

²⁵ <http://cvi.cvma-freiburg.de/>

²⁶ Radocsay i. m. 127.

²⁷ *Az utolsó budai miniátorok.* In: *Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok.* Szerkesztette: Galavics Géza. Akadémiai Kiadó. 1975, Budapest, 137–152. 13 ill. (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának kiadványa; főszerkesztő: Aradi Nóra)

²⁸ Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjet rendszer 1945–1990.* Osiris Kiadó, 2014, Budapest. 280.

²⁹ 1965: *L'art médiéval en Hongrie de l'an 1000 à 1526.* Neuchâtel, Musée d'Ethnographie de Neuchâtel; 1966: *L'art de Hongrie du Xe*

au XXe siècle. Paris, Petit Palais. (A neuchâteli kiállítás bővített anyaga); 1967: *Hungarian art treasures. Ninth to Seventeenth centuries*. London, Victoria and Albert Museum; 1971: *Ezer év magyar művészete Moszkva, Puskin Múzeum – Leningrád, Ermitázs*; 1972: *Antica arte magiara dal X al XVII secolo*. Roma, Palazzo Venezia.

³⁰ Bevezetés: In.: *Az európai iparművészet remekei. Százéves az Iparművészeti Múzeum 1872–1972*. Szerkesztette: Radocsay Dénes, Farkas Zsuzsanna. [bevezetj]: Radocsay Dénes, Batári Ferenc. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda; Franklin Nyomda, 1972. 2.